

Respublika OAK jurnali

ISSN 2181-4201

TA'LIM TRANSFORMATSIYASI

ILMIY-METODIK JURNALI

IYUL 2026, 4-SON

BUXORO DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
<https://etjournal.buxdpi.uz>

**BUXORO DAVLAT
PEDAGOGIKA
INSTITUTI**

BUXORO DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

TA'LIM TRANSFORMATSIYASI

ILMIY – METODIK JURNAL

№. 4

BUXORO – 2026

O‘ZBEK XALQ CHOLG‘U ASBOBLARINING PAYDO BO‘LISH TARIXI VA ULARNING MAKTAB DASTURIDAGI O‘RNI

Ibodov O‘ktam Rasulovich,

Buxoro davlat universiteti Tasviriy san’at
musiqa ijrochiligi kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Jamiyatning davriy rivojlanish jarayonida xalq cholg‘ulari Markaziy Osiyo va Yaqin Sharq mamlakatlari xalqlarining turmush va mehnat faoliyatiga singib, inson faoliyatining ajralmas tarkibiy qismiga aylanib qoladi va bu cholg‘ulardan xalqlar o‘z milliy hamda oilaviy bayramlarida foydalanishga kirishadilar. Shubhasiz, bu davrda cholg‘ular tarixiga munosabat ancha kengayadi. Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, al-Urmaviy, Abu Farroj Isfoxoniy, Abduqodir Marog‘iy singari allomalar o‘z musiqiy risolalarida cholg‘u sozlarining paydo bo‘lishi va shakllanishiga doir fikrlar bildiradilar.

Tayanch iboralar: Surnay, nay, xushtak, shaqildoq va chiltor (arfa) uchtor, tanbur, rubob, g‘ijjak, Darvozaqir, Qizbibi, Varaxsho, Romish muzofotlari, Tuproqqal’a, Qumbostitepa, Termiz, Ayritom, Zartepa, Bolaliktepa, Dalvarzintepa va Xalchayon, O‘zqishloq, Yakkabog‘, Mullaqo‘rg‘on, Nurota va tog‘li g‘orlar, Afrosiyob .

Tarixiy manbalarning shahodat berilishicha, dastlabki musiqa sozlari eramizdan avvalgi ming yilliklarda paydo bo‘lgan. Musiqiy ijrochilikda dastlab urma, so‘ngra shovqinli cholg‘u asboblari yaratilgan. Keyinroq, xalq ustalari tomonidan – qamish yoki bambuk poyasidan surnay, nay, xushtak, shaqildoq va chiltor (arfa) singari cholg‘ular yaratiladi. Ma’lum vaqtdan so‘ng torli - mizrobli va torli kamonli musiqa sozlari ixtiro qilindi. Keyinchalik, ko‘p asrlik madaniy taraqqiyot jarayonida o‘ziga xos tuzilish va jarangdorlikka ega bo‘lgan - nay, surnay, uchtor, tanbur, rubob, g‘ijjak, chang singari ananaviy sozlar ijod qilinadi.

Jamiyatning davriy rivojlanish jarayonida xalq cholg‘ulari Markaziy Osiyo va Yaqin Sharq mamlakatlari xalqlarining turmush va mehnat faoliyatiga singib, inson faoliyatining ajralmas tarkibiy qismiga aylanib qoladi va bu cholg‘ulardan xalqlar o‘z milliy hamda oilaviy bayramlarida foydalanishga kirishadilar. Shubhasiz, bu davrda cholg‘ular tarixiga munosabat ancha kengayadi. Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, al-Urmaviy, Abu Farroj Isfoxoniy, Abduqodir Marog‘iy singari allomalar o‘z musiqiy risolalarida cholg‘u sozlarining paydo bo‘lishi va shakllanishiga doir fikrlar bildiradilar.

Keyinchalik milliy sozlarimiz tarixi haqida A.Eyxgorn, A.Leypsek, N.Mironov, V.A.Uspenskiy, Ye.Romanovskaya, T.S.Vizgo, F.M.Karomatov, A.Akbarov, A.Odilov singari sanatsunos olim va ijrochilar tadqiqotlar olib bordilar. Ular O‘zbekistonning qadimgi Buxoro zaminidagi Darvozaqir, Qizbibi, Varaxsho, Romish muzofotlari, Xorazm hududidagi Tuproqqal’a, Qumbostitepa, Surxondaryoda; eski Termiz, Ayritom, Zartepa, Bolaliktepa, Dalvarzintepa va Xalchayon, Qashqadaryoda; O‘zqishloq, Yakkabog‘, Mullaqo‘rg‘on, Navoiyda; Nurota va tog‘li g‘orlar, Samarqandda; Afrosiyob va eski shahar atroflari, Farg‘ona va Toshkent hududlarida; To‘ytepa va Chirchiq makonlaridagi yodgorliklarda, qazilma boyliklarda milliy sozlarning dastlabki namunalari paydo bo‘lganligini qayd etganlar. Keyingi yillarda musiqashunos va pedagog olimlardan G.Tkachenko, T.Vizgo, G.Bochkoreva, F.Karomatov, A.Nazarov, J.Rasultoyev o‘z tadqiqotlarida dutor, tanbur va boshqa kamonli sozlar tarixi haqida ularning o‘ziga xos xususiyatlari haqida qimmatli ma’lumotlar berdilar. Masalan G.Tkachenko o‘zining “Arxanka” nomli risolasida misdan yasalgan qung‘iroqcha va doira kabi musiqa cholg‘ularini ajdodlar ruhiga sig‘inish marosimlarining markaziga qo‘yadi. Uning yozishicha; Xitoy tarixi manbalarida ko‘rsatilishicha, O‘zbekistonda (Markaziy Osiyoda) eramizdan avvalgi uch mingginchi yillarda ham cholg‘ular mavjud bo‘lganligi va ularning yaqin

hududlarga tarqalishi kuzatiladi.

O'zbek mumtoz musiqiy merosi turli cholg'ularga boy va ularning har biri uzoq o'tmish, tarkibiy rivojlanish va texnikaviy takomillashish jarayonidan o'tganligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Ijro mezonlariga ko'ra o'zbek xalq cholg'ulari ikki guruhga bo'linadi. Birinchi guruhga barcha ananaviy xalq cholg'ulari kiradi. Ikkinchi guruh XX asr madaniy rivoji bilan bog'liq bo'lib takomillashga, ya'ni qayta ishlangan (rekonstruktsiya qilingan) cholg'ular kiradi. Ananaviy xalq cholg'ulari tarkibidan joy olgan cholg'u sozlar: tanbur, dutor, sato, rubob, ud, nay, surnay, qo'shnay, karnay, g'ijjak, chang, qonun, doira, nog'ora. Xalq ijodiyotida qo'llaniladigan sozlarga changqg'biz, sibizg'i, safoil kiradi.

Qayta ishlangan cholg'ular asboblariga - rubob, g'ijjak, dutor va chang sozlarinig musiqaning saprano, alt, tenor, bas ovozlari mezonlariga ko'ra qayta ishlangan namunalari kiradi.

Karnay, surnay, nog'ora va doira tarkibidagi damli va urma cholg'ular guruhi qadimdan ijro amaliyotida shakllanib, xalqimizning barcha ommaviy tadbirlarining faol ishtirokchisiga aylangan. Ananaviy cholg'u sozlar ansambllari esa o'z xususiyatlaridan kelib chiqib qo'l lanilgan. Ijroda keng kg'lamli va katta ovoz imkoniyatiga ega bo'lish maqsadida barcha cholg'ular yig'indisidan katta cholg'ular ansambli tashkil etilgan. Cholg'u musiqasi ijrochiligi va maqom ijrochilik amaliyoida esa kichik-kichik guruhlar bo'lib ijro etish ham ananaga aylangan. Jumladan: har bir cholg'u doira jo'rliigi bilan ijro etish; tanbur dutor bilan; tanbur, dutor doira jo'rliigi bilan; tanbur, dutor, g'ijjak doira jo'rliigida ud, qonun, doira bilan birga va h.k.

Hozirgi davrga kelib o'zbek musiqa ijrochiligini uchta yirik yo'nalishga ajratish mumkin. Xalq folklor musiqa yo'nalishi, xalq mumtoz musiqa yo'nalishi va kompozitorlik musiqa ijodiyoti yo'nalishi.

Xalq folklor yo'nalishida ommaviylik xususiyatga ega bo'lgan, ovoz va texnik jihatlari mos bo'lgan cholg'ulardan Ko'proq foydalaniladi. Masalan: rubob, nay, g'ijjak, chang va doira cholg'u asboblari. Qayd etish joizki xalq folklor musiqa ijrochiligida ijro sharoiti, joyi ham o'ziga xos bo'ladi. Shuning uchun cholg'ular ham tez moslasha oladigan va har qanday sharoitda ijro eta oladiganlik xususiyat kasb etishlari taqozo etiladi.

Cholg'u ijrochiligi fani talabalarini milliy musiqiy merosimizga chuqur ehtirom ruhida tarbiyalash bilan birga kelajak avlodga shu musiqiy merosni yetkazishdan iboratdir.

Mazkur fanning asosiy maqsadi - xalq sozandachiligi merosini atroflicha o'rganib, ustozlarning ijro uslublari, mumtoz kuylarning shaklan tuzilishi, milliy bezaklar, usul va g'ichovlarining o'ziga xos ijro yo'llarini o'rganishdir.

Cholg'u ijrochiligi fanining vazifasi - vokal jamoalari tashkilotchisini o'zbek xalq cholg'ularida ijro malakasini hosil qilish, yuksak malakali cholg'uchi- tashkilotchi etib tayyorlashdan iborat.

Ma'lumki, musiqiy cholg'ular va ular bilan bog'liq namunalar xalq musiqa ijodiyotining ahamiyatga ega bo'lgan tarkibiy qismini tashkil etadi. Hozirgi davrgacha yuzaga kelib, amaliyotda o'z o'rnini egallagan va ijrochilik amaliyotini yuqori saviyaga erishib borayotganligi, umumbashariyat madaniyatida alohida nufuzga ega ekanligi ham bundan dalolat beradi. O'zbek xalq cholg'ularining har biri texnik jihatdan va tarannum darajasidan ilg'or cholg'ular darajasiga kiritish mumkin. Aksariyat namunalari boy ijroviy imkoniyatlari hamda mukammal darajada shakllanganligi bilan ajralib turadi.

XVI asr miniatyuralarida ham urma cholg'ular qatori milliy sozlarning boshqa turlari ham tasvirlangan. Masalan, “Kitobul - Bulxan” risolasida amir Xusrav Dehlaviy davriga doir miniatyuralardagi tasvirlarda ikki kishining doirada, biri nayda, qolganlari

nog'ora va tanburlarda chalayotgan lahzasi ifodalangan.

XVI–XVII asrlar manbaalaridagi sur'atlarda o'zbek xalqi musiqiy madaniyati tarixiga oid ancha keng ma'lumotlar yoritilgan. Tasvirlarda o'lkamizning juda ko'p musiqiy cholg'ulari – ud, rud, rubob, tanbur, qo'buz, g'ijjak, arfa, qonun, nay, surnay, karnay, nog'ora, dovul singari cholg'ulari tasvirlangan. Bu tasvirlarda shuningdek, erkaklar va ayollardan tashkil topgan raqqos va raqqosalarning yakka doira va cholg'uchilar ansambli jo'rligida raqsga tushayotganligi ham tasvirlanganki, ular o'z ko'rinishlaridagi tojik va o'zbek raqqos va raqqosalaridan hecham farq qilmaydilar.

Firdavsiyning “Shohnoma”siga chizilgan miniatyuralarda dutor, tanbur, doira singari sozlar rasmi tasvirlangan. Ushbu miniatyuralarda (XIV asr) Musavvir Muhammad Muqim Xusrav ud chalayotgan VI asr cholg'uchisi tasvirlangan. Asardan cholg'ularning ikki guruhga – xonaki guruhlar (chang, rud, qonun, nay, surnay) va “shovqinli” puflama cholg'ular (nog'ora, karnay, tabl va h.k.) kabilarga bo'linishi ma'lum bo'ldi. Shunday qilib yuqorida biz qadimiy musiqiy sozlar va ularning paydo bo'lish tarixi ustida to'xtalib o'tdik. Shu bilan birga mazkur milliy sozlarning tarixini o'rganishda ilmiy tadqiqot ishlarini amalga oshirib, bu borada ma'lum fikr va munosabat bildirgan sanatshunoslar ishi bilan ham artoflicha tanishib chiqdik.

Bizning fikrimizcha, cholg'ushunos olimlar o'z tadqiqot ishlarida asosan milliy cholg'ularimizning paydo bo'lish tarixi va ularning omma orasidagi o'rni haqida fikr yuritganlar. Biz o'z mo'jazgina tadqiqotimiz ya'ni, “malakaviy - bitiruv” ishimizda milliy sozlarimiz tarixini o'rganish uning yoshlar dunyoqarashi, tafakkuri va ularning tarbiyasidagi ahamiyati haqida fikr yuritmoqchimiz.

Bizning fikrimizcha, cholg'ushunos olimlar o'z tadqiqot ishlarida asosan milliy cholg'ularimizning paydo bo'lish tarixi va ularning omma orasidagi o'rni haqida fikr yuritganlar. Biz o'z mo'jazgina tadqiqotimiz ya'ni, “malakaviy - bitiruv” ishimizda milliy sozlarimiz tarixini o'rganish uning yoshlar dunyoqarashi, tafakkuri va ularning tarbiyasidagi ahamiyati haqida fikr yuritmoqchimiz.

ADABIYOTLAR:

1. Уктам Расулович Ибодов НЕУСТОЙЧИВЫЕ ПЕРИОДЫ В МУЗЫКЕ // Scientific progress. 2021. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/neustoychivye-periody-v-muzyke> (дата обращения: 26.10.2023).

1. 2. Уктам Расулович Ибодов ПРИМЕНЕНИЯ ОБНАРУЖЕННЫХ СРЕДСТВ И МЕТОДОВ ПО СФЕРЕ МУЗЫКИ // Scientific progress. 2021. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/primeneniya-obnaruzhennyh-sredstv-i-metodov-po-sfere-muzyki> (дата обращения: 26.10.2023).

2. 3. Ибодов, У. Р. (2021). РОЛЬ КЛАССИЧЕСКОЙ МУЗЫКИ В УРОКАХ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ. *Academy*, (2), 68-70.

3. 4. Ибодов, У. Р. (2021). музыкальные формы на основе индивидуальной модели композиции. *Scientific progress*, 2(4), 236-241.

4. 5. Ражабов Тухтасин Ибодович, Ибодов Уктам Расулович ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО НАСЛЕДИЯ В ОБУЧЕНИИ ПЕСНЯМ БУХАРСКОГО ДЕТСКОГО ФОЛЬКЛОРА НА УРОКАХ МУЗЫКИ // Вестник науки и образования. 2020. №21-2 (99). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obespechenie-natsionalnogo-naslediya-v-obuchenii-pesnyam-buharskogo-detskogo-folklor-na-urokah-muzyki> (дата обращения: 26.10.2023).

5. 6. Ибодов У. Р. КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ НАРОДОВ СРЕДНЕЙ АЗИИ В ПЕРИОД ВЕЛИКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ // International conference on multidisciplinary science. – 2024. – Т. 2. – №. 5. – С. 35-38.

MUNDARIJA

PEDAGOGIKA , PSIXOLOGIYA VA METODIKA	
SPORT YO'NALISHIDAGI QO'SHIMCHA TA'LIM ORQALI O'QUVCHILARNING BO'SH VAQTINI MAZMUNLI TASHKIL ETISHNING NAZARIY-PEDAGOGIK ASOSLARI Ibragimov Sanjar Saidjonovich	4
SUN'IY INTELLEKTDAN TA'LIM JARAYONIDA FOYDALANISHNING ETIK VA HUQUQIY JIHATLARI Umedjanova Malika Lukmanovna	8
AYOLLAR REGBISI: SHAKLLANISH TARIXI, ZAMONAVIY RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA IJTIMOY-PEDAGOGIK AHAMIYATI Ibragimov Manuchexr Baxtiyorovich	12
BOSHLANG'ICH SINF TASVIRIY SAN'AT DARSLARIDA TABAQALASHTIRILGAN TA'LIM TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI Bozorova Hamida Shukriloyevna	15
O'ZBEK XALQ CHOLG'U ASBOBLARINING PAYDO BO'LISH TARIXI VA ULARNING MAKTAB DASTURIDAGI O'RNI Ibodov O'ktam Rasulovich	18
CHIM USTIDA XOKKEY MASHG'ULOTLARI JARAYONIDA TALABALARINING TEXNIK TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI Ismoilov Husniddin	21
TABAQALASHTIRILGAN YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA TASVIRIY SAN'ATGA OID KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI Bozorova Hamida Shukriloyevna	28
BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING DARSDAN TASHQARI TARBIYAVIY FAOLIYATIDA MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISH Jabborova Fotima Nutfullojon qizi	34
MAGISTRATURA TALABALARINING TADQIQOT KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA KOMPETENSIYAGA ASOSLANGAN YONDASHUVNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI Jamshid Tagaymurodovich Parmanov	41
O'QUV JARAYONIDA TALABALARINING MUSTAQIL ISHLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI Aminov Akmal Shavkatovich	48
STEAM TEXNOLOGIYASI ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA AXBOROT BILAN ISHLASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH DOLZARB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA Usmonova Zulfiya Ilxomovna	52
SHARQ MUTAFAKKIRLARINING IQTISODIY QARASHLARI VA ULARNING PEDAGOGIK MOHIYATI Ruziyeva Gulinoz Fatilloevna	59
REFLEKSIV YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILAR O'QUV-BILUV FAOLIYATINI FAOLLASHTIRISH	65

Bozorov Vahobiddin Nuriddinovich	
---	--

O'QUVCHILARDA MILLIY ONG VA MILLIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHDA MUSIQIY TADBIRLARNING O'RNINI VA AHAMIYATI Karimov Olimxo'ja Islomovich	79
ESTRADA QO'SHIQCHILIGI RIVOJIDA VOKAL FANINING ROLI Karimov Olimxo'ja Islomovich	83
FILOLOGIYA FANLARI	
USAGE CHARACTERISTICS OF NEW NOUN LEXEMES IN MODERN UZBEK NEWSPAPER AND ONLINE MEDIA LANGUAGE Saidova Khurshida Fakhridin qizi	87
TALABALARNING YOZMA NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA TARJIMA STRATEGIYALARINI QO'LLASH Norboyeva Shahnoza Jo'rabek qizi	93
ANTONIMLAR VA ULARNING LINGVOPOETIK VAZIFALARI ABDURAHMON JOMIY VA ALISHER NAVOIY ASARLARIDA Tavakkal Choriyev	99
METHODOLOGY FOR DEVELOPING STUDENTS' CREATIVE THINKING THROUGH THE INTEGRATIVE TEACHING OF BRITISH CHILDREN'S LITERATURE Kodirova Zarina Bakhodirovna	117

ANIQ VA TABIIY FANLAR	
BIOLOGIYA O'QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA MAKTAB O'QUV-TAJRIBA UCHASTKASI FAOLIYATINI LOYIHALASHTIRISH VA TALABALARNING KASBIY FAOLLIGINI OSHIRISH Usmonova Mubashira Suvonovna	121
TIBBIY TA'LIM JARAYONIDA DIVERGENT TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI Bekchanova Soliha Davlatnazarovna	129
INTERAKTIV MULTIMEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISH ORQALI OLIY TA'LIMDA KOGNITIV FAOLLIKNI OSHIRISH METODLARINING KONSEPTUAL VA GNOSOLOGIK TAHLILI Asadova Sitora Sadullayevna	136
RAQAMLI TA'LIM MUHITINING DIDAKTIK IMKONIYATLARI VA UNI TEXNIK YO'NALISHDAGI KASBIY TA'LIMDA QO'LLASHNING PEDAGOGIK ASOSLARI Savriyev Shamshod Shuxrat o'g'li	141
REFLEKSIY YONDASHUV ASOSIDA "ODAM VA HAYVONLAR FIZIOLOGIYASI" FANINI O'QITISHNING METODIK TIZIMI Odilova Mahfuza Ochilovna	151

QAYDLAR UCHUN

QAYDLAR UCHUN

**TA'LIM
TRANSFORMATSIYASI
ILMIY – METODIK
JURNAL**
№. 4

BOSH MUHARRIR

Buxoro davlat pedagogika instituti rektori, p.f.d. (DSc), professor MA'MUROV BAHODIR

BAXSHULLAYEVICH

Muharrir:
Texnik muharrir:
Sahifalovchi:
Dizayner:

A. Kalandarov
G. Samiyeva
Z. Elmurotova
M. Arslonov

Nashriyot litsenziyasi AI № 178. 08.12.2010. Original – maketdan bosishga ruxsat etildi: 01.07.2024.
Bichimi: 60/84 ¹/16 «Palatino Linotype» garn. Ofset bosma usulida. Ofset bosma qog'oz. Bosma tabog'i
6,75 Adadi 50. Buyurtma № 124. Bahosi kelishilgan holda.

«Sharq-Buxoro» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Buxoro shahar O'zbekiston Mustaqilligi ko'chasi, 70/2 uy.
Tel: 0(365) 222-46-46

